

Dankzij een subsidie van de Stichting tot Bevordering van de Herpetologie kan de prijs laag zijn, t.w. f 5,-.

U kunt de uitgave bestellen bij de inlichtingendienst NVHT 'Lacerta' door f 9,25 (f 5,- + f 4,25 porti) over te maken op gironummer 1343404 ten name van dhr. N.R. Reijst, Kasteel Erensteinstraat 29, 6222 VH Maastricht, onder vermelding van "Bibliografie".

E.F. Elzenga,
secre. N.V.T.H. "Lacerta"

Recente vondsten van de Tere wikke langs spoorwegen in Limburg

Van diverse zijden bereikte mij in de afgelopen tijd meldingen en herbariummateriaal van de Tere wikke (*Vicia tenuifolia*). J. Cortenraad, J. Hermans

en J. Pinckaers vonden deze soort langs het spoor ter hoogte van Linne, terwijl A. Koster (Nederlandse Spoorwegen) haar, behalve voor deze vindplaats (uurhokken 58.53 en 54), ook op gaf voor spoorwegterreinen tussen Weert en Roermond (uurhokken 58.32 en 33), bij Geleen (uurhok 60.42) en bij Spaubeek (uurhok 60.52). Ook groeit zij langs het spoor bij Swalmen; samen met A. Koster vond ik haar daar in de uurhokken 58-34, 35 en 44. De Tere wikke werd vroeger op diverse plaatsen in Midden- en Zuid-Limburg langs spoorwegen aangetroffen (zie Atlas van de Nederlandse flora 1), voor het laatst in 1954 bij Bunde. Door het feit dat de soort een zeer korte bloeiperiode heeft - voor het midden des lands veertien dagen tussen 15 mei en 15 juni volgens M.T. JANSEN in *Gorteria* 3 (1967, p. 156) - en zich daarbuiten niet opvallend meer onderscheidt van Vogelwikke (*V. cracca*),

Bonte wikke (*V. Dasycarpa*) en Zachte wikke (*V. villosa*), die ook langs spoorwegen voorkomen, kan zij gemakkelijk worden 'gemist'. Waarschijnlijk is de Tere wikke in de afgelopen tientallen jaren niet weggeweest uit Limburg maar is zij er plaatselijk goed ingeburgerd. Met het oog op nieuwe vindplaatsen verdient het aanbeveling nietbloeiende, in vrucht staande wikken in de komende tijd met extra aandacht te bekijken en eventueel tot de bloei in het volgende seizoen te volgen. Hierbij is het nuttig om te weten dat Tere wikke en Vogelwikke overblijvende soorten en Bonte en Zachte wikke eenjarige soorten zijn. In het begin van het seizoen vallen planten van de Tere wikke op door hun stevige, rechtopgroeiende stengels.

R.W.J.M. van der Ham
Rijksherbarium, Leiden

Boekbesprekingen

Chimpansee politiek

Frans de Waal. Amsterdam: H.J.W. Becht, 1982. 221 blz., afbn, reg., lit. opg. Prijs: f 29,50.

Er zijn maar weinig wetenschapsbeoefenaren, die in staat zijn hun resultaten op een voor het grote publiek begrijpelijke wijze te presenteren. De heldere wijze, waarop Frans de Waal in het boek 'Chimpansee politiek' het ethologisch onderzoek beschrijft, dat gedurende een periode van 6 jaar verricht is aan de Chimpansee-kolonie van het Burgers Dierenpark in Arnhem, verdient dan ook grote bewondering.

Diepgaand onderzoek naar het groepsgegedrag van Chimpansees is nergens anders ter wereld mogelijk, en daarom zijn de resultaten dan ook van groot belang. De jarenlange studie maakte het voor de onderzoekers mogelijk vertrouwd te raken met de verschillende individuen in de kolonie, hun onderlinge vriendschappen en rivaliteiten, handgebaren, stemgeluiden en andere vormen van gedrag. Deze kennis is noodzakelijk voor het interpreteren van wat er gebeurt in de kolonie. In een van de eerste hoofdstukken van het boek worden dan ook alle volwassen groepsleden één voor één aan de lezer voorgesteld, en wel op een zodanige wijze, dat ze daarna inderdaad als afzonderlijke 'personen' herkenbaar zijn, iets dat noodzakelijk is om in de volgende hoofdstukken beschreven groepsprocessen te kunnen begrijpen.

De betrokkenheid van de lezer wordt versterkt door het bezigen van een 'menselijk' taalgebruik,

in plaats van een wetenschappelijk jargon. Wanneer de Chimpansees elkaars gelaat met de lippen beroeren wordt dan ook gesproken van kussen en niet van bijvoorbeeld mond-mond-contact. Deze wijze van beschrijven roept bij sommigen bezwaren op. De Waal schrijft hierover echter letterlijk: 'Ik neig er toe het motief dat voor zo'n onmenselijke terminologie wordt aangeroerd met een korreltje zout te nemen. Is het geen poging om de spiegel die Chimpansees ons voorhouden met woorden te blinderen?'.

Ik denk, dat het inderdaad deze spiegel is, die de lezer bijna ademloos doet lezen over datgene wat zich in de kolonie afspeelt. Met name de machtswisselingen aan de top van de kolonie (de positie van de alfa-man) zijn uitermate boeiend om te volgen, juist ook omdat hier niet simpel het recht van de sterkste geldt, maar omdat de positie van alfa-man mede bepaald wordt door de opstelling van de andere mannen en de vrouwen in de kolonie. Interessant is, dat behalve aan agressie (waar erg veel onderzoek aan is gedaan) ook uitgebreid aandacht geschonken wordt aan het, tot nu toe verwaarloosde, maar minstens zo belangrijke, terrein van het verzoeningsgedrag.

Al met al is 'Chimpansee politiek' een boek, dat ik graag aan een ieder ter lezing aanbeveel, en dat niet alleen vanwege het gedrag van Chimpansees, maar ook omdat het aan het denken zet over het sociaal functioneren van de Mens, en soms ook van jezelf.

A.J. Lever

Flora van Nederland

R. van der Meijden, E.J. Weeda, F.A.C.B. Adema en G.J. de Joncheere. Groningen: Wolters-Noordhoff, 1983. 20e geheel herziene druk, 583 blz., afbn. reg. Prijs: f 59,-.

Heukels' Flora van Nederland bestaat in 1983 honderd jaar en beleefde zojuist haar 20e druk. Eindelijk een volledig herziene uitgave zonder nog meer bladzijden addenda met nomenclatorische, systematische en andere wijzigingen en aanvullingen. Nee, de "Heukels-Van der Meijden", zoals deze nieuwe flora nu wel zal gaan heten, lijkt in geen enkel enkel opzicht meer op haar voorgangsters. Formaat, uitvoering en inhoud zijn geheel veranderd. Iets groter, een centimeter dunner en voorzien van slappe kaft, is deze flora "voor veldgebruik zeer geschikt", aldus de uitgever. Jammer dat de kaft vermoedelijk al na kortstondig veldgebruik beschadigd zal zijn. Voor wat het overige betreft, is de uitvoering erg geslaagd. Bladzijndeling (twee kolommen tekst per bladzijde), typografie en figuren zijn uitstekend verzorgd. Er zijn veel nieuwe illustraties opgenomen. Wie de "oude" flora goed kent, zal direct opvallen welke figuren nieuw zijn. Jammer dat niet alle afbeeldingen opnieuw getekend zijn: de uit de oude flora overgenomen figuren vallen niet alleen op uit tekentechnisch oogpunt maar ook uit druktechnisch oogpunt (willekeurige voorbeelden: *Potentilla anserina* - p. 190; *Bromus tectorum* - p. 487.). De figuren zijn doorgaans bij het betreffende tekstgedeelte opgenomen. Soms echter zijn de afbeeldingen van veel op elkaar lij-

kende soorten (bijv. Lipbloemigen, Schermbloemigen, Ganzerikken, Kruisbloemigen en Hoornbloemen) bij elkaar geplaatst, hetgeen vooral het lezen van de determinatiesleutels makkelijker maakt doordat in één oogopslag gezien kan worden wat in de tekst bedoeld wordt. Van het geslacht *Carex* zijn de bloeiwijzen van alle soorten op een vijftal bladzijden afgebeeld en tevens (op één bladzijde) de urntjes van 23 soorten. Ook van de grassen zijn 5 bladzijden illustraties opgenomen waarop de aartjes van alle behandelde taxa staan afgebeeld. Daar komen dan nog enkele bladzijden illustraties van vegetatieve kenmerken bij. Verheugend is het feit dat nu een tabel voor nietbloeiende grassen (uit de bekende Grassen-tabel van Van der Meijden en Brand) is opgenomen. Inhoudelijk is deze flora ook op tal van andere punten veranderd. Vrijwel alle sleutels zijn gewijzigd. Doorgaans gebeurde dit om onduidelijke of als moeilijk ervaren keuzemogelijkheden te verhelderen of te omzeilen of om meer de nadruk te leggen op duidelijke en vrijwel steeds aanwezige vegetatieve kenmerken. Dit is bijvoorbeeld het geval bij het geslacht *Epilobium*, waar de vorm van de stempel nu "ondergeschikt" is gemaakt aan beharing van de stengel en het al dan niet gesteeld zijn van de bladen. Prettig is dat de auteurs op voorhand waarschuwen voor vergissingen ("deze soort wordt nogal eens verward met...") en de variabiliteit van sommige soorten. Bij veel op elkaar gelijkende geslachten zijn geregeld geheugensteuntjes opgenomen: opmerkingen bij *Anthemis* en *Matricaria* over het al dan niet aanwezig zijn van stroschubben, het wijzen op de beharing als verschil tussen *Thlaspi* en *Lepidium*, enz.

Maar ook om andere redenen zijn de sleutels gewijzigd. Ten opzichte van de vorige druk van de Flora van Nederland zijn 15 nieuwe taxa opgenomen en circa 45 vervallen. Met name het aantal *Hieracium*-, *Rosa*-, *Rubus*- en *Taraxacum*-soorten is drastisch teruggebracht. Een aantal leden van het Natuurhistorisch Genootschap zal het bovendien aan het hart gaan dat *Carex ligetica* en vooral *C. reichenbachii* niet meer zijn opgenomen omdat deze soorten volgens de auteurs niet van *C. arenaria* zijn te onderscheiden.

Naast deze veranderingen zijn liefst ongeveer 150 naamswijzigingen doorgevoerd. Dit is in zoverre een goede zaak, dat vergelijking met andere (buitenlandse) flora's nu eenvoudiger is geworden. De auteurs hebben zich grotendeels aangesloten bij de taxonomische en nomenclatorische opvattingen zoals die zijn weergegeven in de Flora Europaea. Het zal echter wel even wennen zijn. Zo heet het geslacht *Elytrigia* nu *Elymus* terwijl *Elymus* (uit de vorige druk) nu *Leymus* genoemd moet worden. De Vleeskleurige-, de Gevlekte- en de Breedbladige orchis zijn nu (weer) gerangschikt onder het genus *Dactylorhiza*. De Beukvarens zijn ondergebracht in twee geslachten: *Thelypteris* en *Gymnocarpium* (Driehoeksvaren). Dat hier de Nederlandse namen zijn aangepast (we lezen nu Gebogen- en Rechte driehoeksvaren) is te verdedigen. Het is in dit opzicht echter merkwaardig dat de geslachten *Epilobium* en *Chamaerion* (*Chamaenerion* in de vorige druk) wel dezelfde Nederlandse naam hebben gekregen: Wilgeroosje. Wat de Nederlandse namen

betreft, vrees ik dat een aantal vooralsnog "adventief uit Leiden" zal blijven en dat het geruime tijd zal duren voor zij als "ingeburgerd" te beschouwen zullen zijn. Wat te denken van Knikkend wilgeroosje (*Ch. angustifolium*) terwijl deze soort in brede kringen Gewoon wilgeroosje genoemd wordt? Waarom nu Bezemkruiskruid (*Senecio inaequidens*) terwijl eerder de naam Bossig kruiskruid werd geïntroduceerd nadat deze soort ook al Wolkruiskruid en Zuidafrikaans kruiskruid was gedoopt? "Bossig kruiskruid" is immers een goede en allang "ingeburgerde" naam. De in de Atlas van de Nederlandse Flora geïntroduceerde naam Maastrichts havikskruid (*Hieracium amplexicaule* subsp. *speluncarum*) is in deze flora weer van het toneel verdwenen. Voor enkele soorten bestonden reeds goede namen in de Nouvelle Flore de la Belgique etc. (De Langhe et al., 1978), bv. Groene streepvaren en Bosvogelmuur (in deze flora resp. Groensteel en Heggevoelmuur gedoopt); onnodig en verwarring zaaiend. Zoals gezegd, zijn vele taxa uit de flora verdwenen maar zijn er ook een aantal nieuwe opgenomen. Zo wordt er nu gewag gemaakt van twee ondersoorten van het Steenbreekvarentje: *Asplenium trichomanes* subsp. *trichomanes* en subsp. *quadrivalens*. De verspreiding van beide ondersoorten is nog niet geheel bekend maar de auteurs vermoeden dat de laatstgenoemde "waarschijnlijk minder zeldzaam" is dan de eerstgenoemde. In Maastricht werd de subsp. *quadrivalens* tijdens de excursie van de Plantenstudiegroep van het Genootschap op 25 juni jl. echter niet aangetroffen. Het zou hier een kleine moeite zijn geweest van beide ondersoorten een afbeelding op te nemen (in de "oude flora" staat op p. 125 subsp. *trichomanes* afgebeeld en in deze flora op p. 55 subsp. *quadrivalens*!). Hoewel gegevens over standplaats en voorkomen geheel herzien zijn, kom ik toch enkele inconsequenties tegen. Waarom bijv. bij Melige toorts en Berggamber wel vrij exacte vindplaatsen genoemd maar bij Echte gamander en Amandelwolfsmelk ("zeer zeldz. in Kr.") niet?

Er is veel meer over deze flora te schrijven, en dat zal ook nog wel gebeuren denk ik. Zij doet genoeg stof opwaaien en dat kan best eens gezond zijn. Het lijkt mij echter een goede moderne flora; maar dat velen zich in de haast nog een versie van de 19e druk hebben aangeschaft is enigszins begrijpelijk: hoewel deze flora veel heel goede informatie verschaft, is er voor de liefhebbers van moeilijke taxa en adventieven veel verdwenen. Veel wordt echter goedgegemaakt door de literatuurverwijzingen. Wat dit laatste betreft, strekt het ons Genootschap tot eer dat het Natuurhistorisch Maandblad veelvuldig wordt genoemd (jammer en onbegrijpelijk dat voor de orchideeën nog steeds verwezen wordt naar de verouderde serie van Hilgers terwijl er toch een recenter overzicht van Kreutz is gepubliceerd).

De registers tenslotte zijn veel overzichtelijker geworden, vooral door de gebruikte typografie. Een "snelregister" zoals velen dat achterin hun "oude" flora hebben geplakt, zou echter toch wel handig zijn. Het zal zelf moeten worden gemaakt. Hoewel het niet nodig is deze flora aan te prijzen (door haar status en verbondenheid met "Leiden" zal zij haar weg echt wel vinden), wil ik haar

toch van harte aanbevelen en de samenstellers geluk wensen met hun rigoreuze aanpak.

Douwe Th. de Graaf

De waterral

G.H.J. de Kroon, Kosmos Vogelmonografieën. Kosmos b.v., Amsterdam, 1982. 88 blz., afbn., lit.opg. Prijs f 25,-.

In de reeks Vogelmonografieën komt ditmaal de waterral aan de beurt, een vogel uit de verlandingszone en de uiterwaarden van het driestromenland Maas, Waal en Merwede en van moerasgebieden die men hier, maar gelukkig nog op vele andere plaatsen in ons waterrijke land kan aantreffen.

Dat de waterral zich niet voor onderzoek zou lenen wegens zijn grote schuwheid en leven in de verborgenheid van zeer vochtige moerasgebieden, dichte plantengroei van onder meer riet en biezen, verwijst de schrijver naar het land der fabelen, maar zijn onderzoek aan deze geheimzinnige vogel beslaat wel zo'n veertien jaar, wat hij naar zijn bescheiden mening nog maar een begin noemt. Hierbij mag dan toch wel opgemerkt worden dat een waar engelengeduld nodig is geweest om aan zijn vele waarnemingen te komen, wat terecht veel respect verdient.

Achtereenvolgens geeft de auteur de soortbeschrijving, de biotoop en habitat i.v.m. de verspreiding, de territoriumgrootte en de dichtheid van broedvogels, om daarna in te gaan op nest en nestplanten, legsel en broedduur, voedsel en gedragingen in al zijn verscheidenheid waaronder ook trek en sterfte. Door jarenlang ringonderzoek is men namelijk veel te weten gekomen omtrent winterverblijfplaatsen en levensduur. Om zijn verhaal sluitend te maken vertelt de schrijver nog enige wetenswaardigheden over de ontwikkeling van het verenkleed en de rui. Opvallend hierbij is dat de rui van vleugel- en staartpennen synchroom verloopt, dus tegelijk, wat we ook van duikers, eenden en futen kennen. En dan is er natuurlijk nog de plaats die de waterral in het hele vogelrijk inneemt en zijn verwantschap met andere ralachtigen. Het past in het geheel dat de schrijver ook hieraan een hoofdstuk gewijd heeft. Samenvattend kan ik alleen maar zeggen dat het een zeer goed boek geworden is, niet slechts door het boeiende relaas, maar ook door de vele zeer geslaagde foto's en de jaarlijkse uitstekende tekeningen die er voor gezorgd hebben dat de lezer in de ban is gekomen van een vogel die het alleszins waard is om er wat meer, zo niet alles, van aan de weet te komen. Dat de auteur hier volledig in geslaagd is, behoeft nauwelijks nog betoog en voor zijn speurzin in de omvangrijke literatuur, waarvan achterin een indrukwekkende lijst is opgenomen, verdient hij een extra pluim. Mede hierdoor is het een compleet verhaal geworden over een boeiende vogelsoort waarvan nog maar zo weinig bekend was bij de gemiddelde vogelaar.

Hopelijk zet ook de Uitgeverij Kosmos b.v. de reeks Vogelmonografieën voort; zij zal daar menig een plezier mee doen.

H.Th.